

 duurzaam bouwen,
wat houdt ons taan?

Verdieping 2024 #01

duurzaam bouwen, wat houdt ons tegen?

Verdieping 2024 #01

inhoud

2

Minder vingerwijzen, meer handen reiken; dat is de filosofie van betekenis-econom
Kees Klomp

interview door
Rens van de Plas

5

Duurzame Dilemma's
illustraties door
Djenné Fila

8

Pro-actief handelen is noodzakelijk!

artikel door
Marjet Rutten

16

Hoe kan duurzaam bouwen de nieuwe norm worden?

panelgesprek met
stakeholders uit de
bouwsector

20

Lessen uit de praktijk

interviews door
Rens van de Plas

voorwoord

We komen uit een tijdperk waarin de mens heeft gedomineerd op aarde en waarbij we niet alleen de natuur en andere levende wezens op aarde, maar ook onszelf als mensheid, in een moeilijke positie hebben gebracht. Eenmaal erkend op vele niveaus van de samenleving zijn we nu terecht gekomen in een periode van noodzakelijke transitie. Een tijd waarin we werken naar een leven in balans met de natuur. Als onderdeel van de Europese ambitie dat in 2050 onze economie circulair en klimaat-neutraal moet zijn, is een van de huidige uitdagingen hoe we met elkaar werken naar een regeneratieve en circulaire bouwcultuur.

Het doel van deze publicatie is om een bijdrage te leveren in het aanjagen van deze nieuwe bouwcultuur, waarin bouwen in balans met de natuur de basis is. In een tijd waarin de noodzaak tot een andere omgang met natuurlijke bronnen hoog is, de economische risico's voor bouwpartijen groot zijn, én nieuwe bouw-methode en materialen zich nog niet (op lange termijn) bewezen hebben, stellen wij de vraag: Kunnen we de uitdagingen en bovenal de kansen van natuur-inclusief, bio-based, circulair en regeneratief bouwen uitlichten om daarmee op korte termijn de bouwketen te inspireren tot brede verandering? En wat is er nodig om de transitie naar een volledig duurzame bouwcultuur te versnellen en op grote schaal haalbaar te maken?

Deze publicatie is de tweede editie van de vernieuwde *Verdieping* met als thema 'Duurzaam Bouwen, wat houdt ons tegen?' Elke *Verdieping* is gekoppeld aan talkshow BOUWSTOF waarbij een thema uit de talkshow verder wordt uitgediept met meerdere perspectieven en een diversiteit aan voorbeelden. *Verdieping* biedt ruimte voor een frisse blik op opgaven en ontwikkelingen die de urgentie hebben om nader belicht en onderzocht te worden.

Het CAST team

cast©

Centrum voor Architectuur en Stedebouw Tilburg e.o.
Burgemeester Brokxlaan 1000 | 5041 SG Tilburg | castonline.nl

over CAST

De kwaliteit van onze leefomgeving (de gebouwde omgeving en het landschap) gaat ons allemaal aan. Centrum voor Architectuur en Stedebouw Tilburg e.o. wil een zo breed mogelijk publiek betrekken bij het gesprek over de ruimtelijke kwaliteit van onze leefomgeving. CAST stelt zich op als podium voor informatie, inspiratie en reflectie en is daarbij zonder uitzondering onafhankelijk. CAST organiseert activiteiten als: stadsgesprekken, talkshow BOUWSTOF, CAST&co netwerk, lezingen, workshops, excursies en publicaties. Om de dialoog aan te jagen en de verbinding te maken tussen beleid en praktijk en tussen stad en land. Voor een positieve impact op de omgevingskwaliteit in regio Tilburg.

Minder vingerwijzen, meer handen reiken. Dat is de filosofie van betekeniseconoom **Kees Klomp**

Mensen denken te vaak dat ze boven de natuur staan. Dat stormen te sturen zijn, dat stijgend water te vermijden is en dat wij de baas zijn over alles wat leeft. Aperte onzin, vindt **Kees Klomp**. Hij is betekeniseconoom en ziet dat er een hele andere economie nodig is om te kunnen blijven voortleven. Zijn advies: 'Durf dingen los te laten'.

Willen we als mensheid overleven, dan moeten we nodig anders gaan bouwen. Sterker nog: ons hele economische systeem moet grondig op de schop. Dat is, kort gezegd, de filosofie van Kees Klomp. Hij ziet een nieuw soort economie voor zich – eentje die hij zelf tot 'betekeniseconomie' heeft bestempeld. Het is een economie die niet alleen maar om geld draait. En laten we wel wezen: in de bouwsector regeert de portemonnee nog al te vaak.

Dat is logisch, maar het kan ook anders.

Waar hij ook gaat, benadrukt Klomp dat de mens onderdeel is van het natuurlijke stelsel der dingen. 'Wij leven nu heel erg in de illusie dat we volstrekt losstaan van het grotere geheel en dat we de natuur op een bepaalde manier kunnen manipuleren en controleren. Dat is niet

eens arrogantie, het is feitelijk gewoon domheid van de mens.' Tegen die 'domheid' komt Klomp in het verzet.

utopie

Maar hoe maak je die omslag naar een ander soort economie, die immers volledig samenhangt met de manieren waarop we werken en hoe we leven? Het antwoord daarop is simpel, volgens Klomp: stel vooral je idealen in het vooruitzicht. 'Ik vind dat je moet kijken naar de utopie. Je moet met elkaar afspreken dat je bijvoorbeeld de ideale toekomstbestendige wijk met elkaar wilt creëren.'

Zo'n wijk moet natuurlijk natuurinclusief zijn en de biodiversiteit verbeteren – ruimte bieden aan een groene omgeving waar insecten en kleine dieren in kunnen leven. Een buitenruimte die zorgt voor schonere lucht, beter

bestand is tegen de gevolgen van extreem weer en andere groene plekken in de stad met elkaar verbindt. 'Als je die uitgangspunten gebruikt, heeft dat voor iedereen gevolgen. Ik denk dat architecten, bouwbedrijven en leveranciers dan zelf gaan verzinnen hoe ze die doelen willen gaan halen.' Ze gaan dan bijvoorbeeld veel sneller werken met natuurdaken in plaats van betondaken, streven CO₂-neutraliteit na en bouwen vaker circulair, is de gedachte.

maatschappelijke winst

Klomp gelooft heilig in het oplossend vermogen van de bouwsector. Een andere manier van kijken naar grote bouwprojecten. Een perspectief waarbij niet langer de rekenmachine leidend is, maar het ideale einddoel, en waarbij elke ontwerper en bouwer zelf bepaalt hoe ze hun beste gebouw willen bouwen. Het afvinklijstje – 'Als we hieraan voldoen, dan kunnen we door' – moet dan ook dringend de deur uit. 'De vraag moet juist zijn: hoe creëren we woonvormen waar we ook over vijftig jaar nog wat aan hebben? Om die vraag écht te kunnen beantwoorden moet je dingen durven los te laten, dan ontstaan er mooie dingen.'

Daarvoor moet de status quo wel veranderen. Bedrijven concurreren zichzelf nu de markt uit als ze dingen doen die goed zijn voor de planeet. 'We vragen van bedrijven dat ze ecologisch verantwoord denken en gaan bouwen met hout, stro of andere biobased materialen, maar we bestraffen datzelfde denken door te zeggen dat het niets mag kosten. We bestraffen de bedrijven die het goede willen doen. We zouden meer naar de opbrengsten van bepaald handelen moeten kijken en minder naar de kosten. Wat levert ons maatschappelijke winst op?'

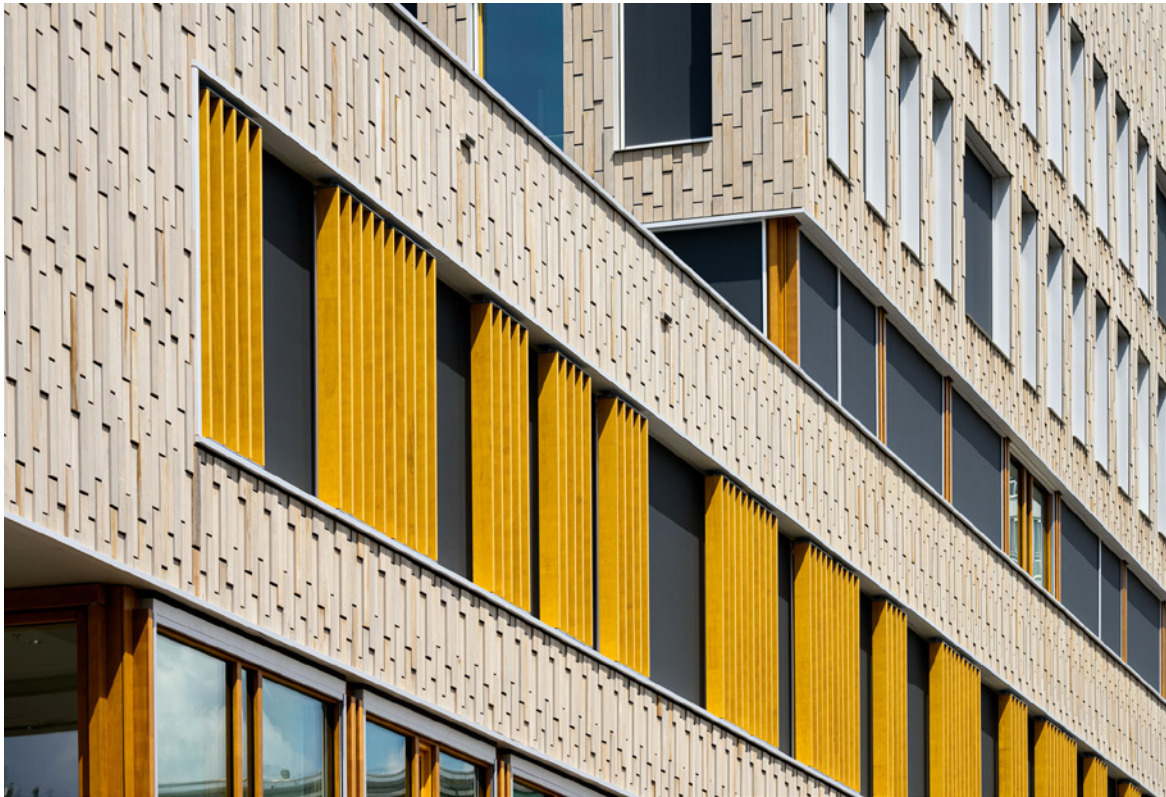
'Ik vind dat je moet kijken naar de utopie. Je moet met elkaar afspreken dat je bijvoorbeeld de ideale toekomstbestendige wijk met elkaar wilt creëren'

Die winst laat zich niet alleen uitdrukken in wat goed is voor de natuur, maar ook in wat goed is voor de lokale gemeenschap. In de gebouwen die we bouwen en op de pleinen die we aanleggen, moeten mensen elkaar kunnen ontmoeten. 'Wijken moeten veel gemeenschappelijker worden. We leven nu heel erg individualistisch, heel erg ikke. Daar kun je op inspelen op het moment dat je ontwerpt en bouwt.' Ook dat is maatschappelijke winst.

betekeniseconomie

Het bewustzijn over duurzaam bouwen én bouwen voor gemeenschappen zit er nog niet bij iedereen goed in, ziet Klomp. Naast geld moeten we daarom aan de slag met nieuwe vormen van waarde. Erken ecologische waarde, erken sociale waarde. 'Economie wordt ons gepresenteerd als een gegeven, als een feit. Maar

1 een demontabel stadskantoor

Architect **Jos van Eldonk** van Common Affairs gaf vorm en kleur aan de Stadswinkel, het nieuwe Tilburgse stadskantoor. De oude bibliotheek in het stadscentrum toverde hij om tot een pareltje met een heel eigen karakter.

de ambitie

'Toen we begonnen betrof het vooral een interne verbouwing van de bibliotheek', vertelt Jos. 'Later heeft de gemeente Tilburg gesteld dat ze ook wilden dat het gebouw circulair en biobased getransformeerd zou worden. Het begrip biobased stond toen, zes jaar geleden, nog in de kinderschoenen. We hebben een strategie van vijf stappen gevolgd om zo duurzaam mogelijk te werken. Daarbij gaat het om kiezen voor zoveel mogelijk producten van plantaardige oorsprong. Als dat niet lukt kies je voor herbruikbare of hernieuwbare producten.'

het onderscheidende

Hergebruik is het sleutelwoord bij de Stadswinkel. 'We hebben heel zorgvuldig gesloopt. De kap is hergebruikt, sommige toiletgroepen zijn behouden. Andere onderdelen zoals ventilatieroosters of deurdrangers zijn op andere locaties in de gemeente terechtgekomen. Onderdelen als kiepramen en lamellen zijn verkocht', zegt Jos.

Wat er nieuw moest komen, moest zo biobased mogelijk zijn. 'We wilden producten die opnieuw kunnen groeien als je ze weghaalt en die netjes kunnen vergaan, zoals hout. Waar dat niet lukte, hebben we geprobeerd materialen te vinden die op een goede manier te demonteren zijn. We hebben zo weinig mogelijk samengeperste en verlijmd materialen gebruikt en alle materialen van het gebouw zijn vastgelegd in een materiaalpaspoort.'

de uitdagingen

Er zit vaak een spanning tussen ambitie en werkelijkheid, erkent Jos. Ambities vragen niet alleen om lef; ze kosten ook geld. 'De gemeente Tilburg had er het geld voor over om de ambitie te realiseren. Maar zelfs dan kan het gaan wringen omdat niet alle biobased materialen aan de traditionele kwaliteitseisen voldoen. Het brengt gemeenten in een tweestrijd: politiek wordt de ambitie uitgesproken om voorop te lopen, maar men wil tegelijkertijd zekerheid hebben', gelooft hij.

Vaak willen opdrachtgevers ook allerlei garanties, maar veel nieuwe producten kunnen die garanties nog niet bieden. 'Ik vind het nog steeds heel jammer dat het niet gelukt is om de gevelelementen in accoya-hout uit te voeren. De gevel was wel in Zweden op brandveiligheid getest, maar niet in Nederland. Uiteindelijk wilde niemand daar verantwoordelijkheid voor nemen en hebben we een andere houtsoort moeten kiezen.'

de lessen

Jos weet inmiddels dat de bouw nog een mentaliteitsverandering moet doorgaan. 'Veel jongens die op zo'n bouwplaats staan, zijn nog helemaal niet gewend om duurzaam te werken. Zij kitten en purren alles vol, dat is lekker makkelijk en zo zijn ze het gewoon. Schroeven gebruiken en klemverbindingen maken is ook ingewikkelder. Je moet uitleggen waarom het belangrijk is dat ze materialen 'losmaakbaar' vastzetten. Er zit een stukje missiewerk bij.'

Het veranderen van een industrie is tenslotte niet zomaar gebeurd. 'Ik weet inmiddels dat er nog veel aan greenwashing wordt gedaan. We vinden het allemaal geweldig als een gebouw balkons heeft met bomen erop. Dat ziet er super duurzaam uit, maar die ene boom daar plaatsen en bevloeien met drinkwater kost omgerekend wel tachtig echte bomen. Natuurlijk wil je een spannend gebouw maken, maar het gaat wel om échte impact maken, zeker als het gaat over onze natuur.'

foto's door Arjen Veldt